

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel?

De ontsluiting van een databank met 32.000 laatmiddeleeuwse Brusselaars

Vannieuwenhuyze, B.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Vlaamse Stam

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Vannieuwenhuyze, B. (2014). Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel? De ontsluiting van een databank met 32.000 laatmiddeleeuwse Brusselaars. *Vlaamse Stam*, 50(6), 530-550.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

WIE IS WIE IN LAATMIDDELEEUWS BRUSSEL?

DE ONTSLUITING VAN EEN DATABANK MET 32.000 LAATMIDDELEEUWSE BRUSSELAARS*

dr. Bram Vannieuwenhuyze

Inleiding

Op 12 juni 1383 nam het Brusselse stadsbestuur een aantal maatregelen die blijkbaar noodzakelijk waren in *goeden steden, ende zunderlinghen* [in steden] *daer soe grote menichte van volke in es vergadert als in der stad van Bruessele*.¹ Hoewel deze vaststelling past binnen de retoriek van de politieke besluitvorming kunnen we gerust stellen dat Brussel naar middeleeuwse normen een grote stad was, met een groot bevolkingsaantal en een regelmatige in- en uitstroom van passanten. Hoeveel mensen er nu precies in Brussel vertoefden, is echter moeilijk te bepalen. Eind vijftiende eeuw schreef een anonieme geestelijke uit het Roodklooster (Oudergem) in een kroniek over de grote sterfte in Brussel in 1485, *daer vier en dertich duysent lycken waren op een jaer*.² Dit aantal dient uiteraard met de grootste voorzichtigheid te worden benaderd. Het lijkt immers bijzonder onwaarschijnlijk dat de slachtoffers geteld werden. Vast staat echter dat het er heel veel waren en dat het ging om een substantieel deel van de Brusselse bevolking.

Exacte bevolkingscijfers bestaan er niet voor laatmiddeleeuws Brussel, net zomin als voor andere steden. Historici hebben al enkele ruwe schattingen gemaakt, maar komen meestal bij andere getallen uit. De oudste bron waarop ze zich beriepen, is de telling uit 1374, waaruit bleek dat Brussel toen 7.313 betalende inwoners telde.³ Het ging zowel om mannen als vrouwen, maar mogelijk enkel om zij die binnen de eerste stadsomwalling woonden.⁴ Het is wel zeker dat deze mensen een bijdrage van 8 groot konden leveren voor de bede voor de hertog. Génicot extrapoleerde dat cijfer naar een totale bevolking van om en bij de 13.000 inwoners.⁵ Favresse rekende het cijfer om naar een verondersteld aantal van

* Dit artikel kwam tot stand dankzij de steun van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Provincie Vlaams-Brabant. Ik wens tevens Andrea Baryn, Alexander Soetaert en Ward Leloup te bedanken voor de hulp bij het opschonen van de databank. Graag wil ik ook Bart Lambert bedanken voor de uitleg over en toegang tot de databestanden van het Engelse onderzoeksproject *England's Immigrants 1350-1550. Resident Aliens in the Later Middle Ages*. Mijn dank gaat ten slotte uit naar de personeelsleden van het Rijksarchief die dit project steunen en opvolgen, in het bijzonder Harald Deceulaer, Eddy Lhermitte en Marc Carnier.

¹ J.F. WILLEMS (ed.), *Vervolg der oude stadsregten van Brussel. 1368-1386*, in: *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands*, X (1846), 100.

² A.G.B. SCHAYES (ed.), *Analectes archéologiques, historiques, géographiques, etc.*, in: *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, VII (1850), 178.

³ J. CUVELIER, *Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe - XVIe siècles)*, Brussel, 1912, CXVI.

⁴ In 1374 was men weliswaar reeds gestart met de bouw van de tweede stadsomwalling, maar de werken waren nog niet afgerond, zoals blijkt uit de hoger vermelde kroniek: *Int selve jaer [1379] werd Brusselle besloten metten buyten vesten* (A.G.B. SCHAYES (ed.), *Analectes archéologiques, historiques, géographiques, etc.*, in: *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, VII (1850), 166). Voor meer gegevens met betrekking tot de bouw van de tweede stadsomwalling, zie C. DICKSTEIN-BERNARD, *La construction de l'enceinte bruxelloise de 1357. Essai de chronologie des travaux*, in: *Cahiers bruxellois*, XXXV (1995-1996), 91-128; B. VANNIEUWENHUYZE, *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*, doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 2008, 329-340.

⁵ Deze gegevens zijn ontleend aan J. BAERTEN, *De omvang van de Brabantse hoofdsteden in de 14de en de 15de eeuw. Een kritische bijdrage tot de historische demografie*, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, LXIV (1981), 11.

2.925 à 3.657 rijke gezinnen.⁶ Daelemans sprak dan weer over 19.125 inwoners binnen de stadsmuren en 4.850 erbuiten, cijfers die dicht in de buurt komen van Baertens schatting van 18.448 à 23.060 inwoners.⁷

In de vijftiende eeuw groeide Brussel uit tot de grootste en dichtstbevolkte stad van het herzogdom Brabant. Baerten berekende het bevolkingsaantal voor het jaar 1464 op 26.660 à 35.825 inwoners.⁸ Volgens Billen telde de stad rond 1480 zo'n 45.000 inwoners, een cijfer dat we bij benadering ook bij Daelemans aantreffen (hij vermeldde 44.484 inwoners).⁹ Indien al deze cijfers kloppen, dan zou er zich op twintig jaar tijd toch wel een zeer spectaculaire "bevolkingsboom" hebben voorgedaan... Maar vervolgens zouden er na de hoger vermelde grote sterfte in het midden van de jaren 1480 slechts een 10.000-tal mensen overgebleven zijn, als we de anonieme geestelijke uit Roodklooster tenminste mogen geloven. Gonther stelde echter dat toen 'slechts' een vierde van de bevolking in Brussel en omgeving het leven liet.¹⁰

Over dergelijke schattingen en gissingen kan men blijven debatteren. Belangrijker is de samenstelling van de Brusselse bevolking. Wie waren al die Brusselaars nu precies? Wie woonde, werkte, verbleef en vertoefde in het Brussel van de late middeleeuwen? Om op die vragen een antwoord te kunnen geven, is het noodzakelijk om gegevens te verzamelen over individuele mensen. Dat was en is de centrale doelstelling van het databankproject *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*. De afgelopen jaren werden gegevens verzameld over ruim 40.000 Brusselaars, die in een databank werden ondergebracht. Eind 2014 wordt die databank voor het publiek toegankelijk gemaakt via de online-applicatie *Zoeken naar Personen* van het Rijksarchief.

In dit artikel schets ik kort de genese en het opzet van het project, licht ik de structuur en inhoud van de databank toe en ga ik in op enkele methodologische kwesties en keuzes. Op die manier hoop ik de lezers niet alleen te laten kennismaken met de databank en de schat aan informatie die deze bevat, maar hen ook te inspireren om zelf een dergelijke databank op te zetten en/of hun gegevens online te ontsluiten.

⁶ F. FAVRESSE, *L'avènement du régime démocratique à Bruxelles pendant le Moyen Age (1306-1423)*, Bruxelles, 1932, 17.

⁷ F. DAELEMANS, De bevolking tijdens het ancien régime, in: A. SMOLAR-MEYNART & J. STENGERS (red.), *Het Gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, 130; J. BAERTEN, De omvang van de Brabantse hoofdsteden in de 14de en de 15de eeuw. Een kritische bijdrage tot de historische demografie, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, LXIV (1981), 12.

⁸ J. BAERTEN, De omvang van de Brabantse hoofdsteden in de 14de en de 15de eeuw. Een kritische bijdrage tot de historische demografie, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, LXIV (1981), 12. Stein signaleerde dat Baerten hier een rekenfout maakte: de ondergrens bedroeg 28.660 en geen 26.660 inwoners (R. STEIN, *Politiek en historiografie. Het ontstaansmilieu van Brabantse kronieken in de eerste helft van de vijftiende eeuw*, Leuven, 1994, 207).

⁹ C. BILLEN, Episoden, in: C. BILLEN & J.-M. DUVOSQUEL (red.), *Brussel*, Antwerpen, 59; F. DAELEMANS, De bevolking tijdens het ancien régime, in: A. SMOLAR-MEYNART & J. STENGERS (red.), *Het Gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu*, Brussel, 1989, 130. DAELEMANS had het over een inwoneraantal van eenheden (DAELEMANS, *Bevolking*, 1989, p. 130). Pergameni schreef in zijn inventaris van het stad-sarchief echter dat Brussel de kaap van de 45.000 inwoners reeds had overschreden in het midden van de vijftiende eeuw (Ch. PERGAMENI, *Les archives historiques de la Ville de Bruxelles*, Brussel, 1943, 176).

¹⁰ A. GONTHIER, La fortune d'un bourgeois de Bruxelles au XVe siècle. Le livre censier de Jean van Aa, in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, XLVIII (1948-1955), 112.

Historiek van het databankproject

Een doctoraatsonderzoek over de ruimtelijke ontwikkeling van het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brussel (Universiteit Gent, 2003-2008) vormde de aanzet tot de ontwikkeling van een relationele databank.¹¹ Hierin werden allerlei gegevens over middeleeuws Brussel verzameld en met elkaar in verband gebracht: bibliografische referenties, een bronnenrepertorium, archiefreferenties, een hele reeks topografische elementen (straten, gebouwen, percelen, omwallingen, enz.) en, tot slot, talloze laatmiddeleeuwse Brusselaars. Laatmiddeleeuwse Brusselaars werd in de brede zin opgevat: er werd informatie opgenomen over elke persoon die in Brussel aanwezig of actief is geweest vóór 1600 én waarover meer gegevens dan alleen maar de naam en de namen van familieleden terug te vinden waren. Concreet betekende dit dat alle personen waarvan het beroep, de activiteiten en gegevens over de plaats in de maatschappij (verder 'sociale status' genoemd) werden meegegeeld, werden opgenomen in de databank. De informatie werd verzameld op basis van literatuur- en bronnenonderzoek.

Deze databank vormt nog steeds een onmisbare meta-bron voor het onderzoek naar laatmiddeleeuws Brussel en wordt quasi dagdagelijks gebruikt. Bovendien wordt hij ook nog steeds aangevuld. Het gaat echter om een persoonlijk werkinstrument, dat niet toegankelijk is voor andere geïnteresseerden. De afgelopen jaren kwamen er weliswaar diverse vragen van collega's, studenten, archief- en museummedewerkers, genealogen en vrijetijdshistorici die geïnteresseerd waren in biografische en/of genealogische informatie over laatmiddeleeuwse Brusselaars. Aangezien het dus zonde zou dat deze omvangrijke databank een persoonlijk werkinstrument zou blijven, werd begin 2012 een overeenkomst afgesloten met het Rijksarchief om de databank te integreren in hun centrale online-zoekrobot *Zoeken naar personen* (<http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen>) (afbeelding 1). Dit platform biedt één centrale toegang tot een immense schat aan biografische en genealogische gegevens die door tientallen vrijwilligers werden opgezocht en ingevoerd. Momenteel bevat de databank *Zoeken naar personen* meer dan 24 miljoen personen.¹² Het overgrote deel van de gegevens is afkomstig uit de registers van de burgerlijke stand en de parochieregisters, die in de diverse afdelingen van het Rijksarchief bewaard worden.

¹¹ Het doctoraatsonderzoek mondde uit in de openbare verdediging van het proefschrift: B. VANNIEUWENHUYZE, *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*, doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 2008 (online consulteerbaar via de website van de Universiteitsbibliotheek Gent: <http://lib.ugent.be/catalog/pug01:505541>).

¹² Stand van zaken op 18 september 2014.

Het Rijksarchief was bijzonder geïnteresseerd om de databank van laatmiddeleeuwse Brusselaars te integreren in hun online-zoekrobot. Niet alleen kan de *Zoeken naar personen*-databank daardoor verder worden uitgebreid, maar zodoende kan ook een grote reeks gegevens uit de periode vóór 1600 worden toegevoegd, die bovendien uit een breder scala aan documenten werden gedistilleerd (de databank bevat immers vooral gegevens uit andere archieven). Tot slot worden op die manier voor het eerst gegevens aangeleverd vanuit academische hoek. In dat opzicht kan het project *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel* een voorbeeldfunctie vervullen en ook andere academici aanzetten om hun gegevens ter beschikking te stellen.

Van meet af aan was het echter duidelijk dat de databank met laatmiddeleeuwse Brusselaars niet zomaar overzetbaar was. Een grondige aanpassing van de structuur en een opschoning van de gegevens bleken noodzakelijk.¹³ Aangezien die operatie de nodige tijd en energie zou vergen, werd een dubbele subsidieaanvraag ingediend bij de Vlaamse Gemeenschapscommissie enerzijds en bij de Provincie Vlaams-Brabant anderzijds. Beide instellingen honoreerden de aanvraag en kenden respectievelijk op 5 december 2012 en op 22 april 2013 een projectsubsidie toe om de aanpassingen door te voeren en de databank te ontsluiten. De middelen werden gebruikt om de structuur van de databank af te stemmen op deze van het Rijksarchief en om vervolgens drie tijdelijke medewerkers aan te stellen die de opschoning zouden uitvoeren. Dit gebeurde in de tweede jaarhelft van 2013 en werd verdergezet in de loop van 2014. Op het einde van de zomer 2014 telde de databank in totaal 40.109 *entries*, waarvan er 32.000 zijn opgeschoond. In de herfst van 2014 zullen deze 32.000 personen worden ingeladen in de zoekrobot *Zoeken naar Personen* van het Rijksarchief en worden de gegevens aldus online toegankelijk gemaakt.

Structuur en inhoud van de databank *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*

Zoals reeds kort werd uiteengezet, bevat de databank informatie over talloze personen waarvan we met vrij grote zekerheid mogen aannemen dat ze vóór 1600 in Brussel aanwezig zijn geweest of actief waren. Aangezien het echter niet realistisch was om alle personen te registreren, werd gekozen om enkel die personen te weerhouden waarvan ook het beroep, de sociale 'status' (bijvoorbeeld een titel of het lidmaatschap van een professionele of socio-culturele vereniging) en de relatie tot een specifiek topografisch element (een woonplaats, een werkplek, bezittingen, enzovoort) bekend zijn. Extra informatie over die personen werd dan uiteraard ook opgenomen: geboortedatum en -plaats, overlijdensdatum en -plaats, namen van familieleden, en allerlei informatie over activiteiten of bezigheden.

De herkomst van de informatie is van tweeërlei aard. Enerzijds werden de gegevens verzameld op basis van origineel bronnenonderzoek. Diverse types documenten werden doorgenomen, voornamelijk stadsordonnanties, landsheerlijke verordeningen, schepenbrieven, cijnsregisters, ledenlijsten, rekeningen en andere boekhoudkundige stukken. Deze worden bewaard in de collecties van onder meer het Archief van de Stad Brussel, het Archief van het OCMW-Brussel, het Algemeen Rijksarchief, het Rijksarchief te Anderlecht en de Koninklijke Bibliotheek.

¹³ Twee grote operaties moesten worden doorgevoerd: enerzijds de omvorming van de bestaande databank (een Access-bestand) naar de normen van de databank van het Rijksarchief (voor alle informatiekolommen moest gecontroleerd worden of de gegevensstructuur identiek is); anderzijds een nauwgezette controle van alle velden opdat de gegevens voldoen aan de vereisten van de gegevensinvoer. Die opschoning had voornamelijk betrekking op de standaardisatie van de gegevens, de oplossing van codes en afkortingen, de correctie van fouten, de verwijdering of verplaatsing van irrelevante informatie en de aanvulling van ontbrekende informatie.

Anderzijds werden ook heel wat gegevens verzameld uit gepubliceerde bronnenuitgaven en uit de (wetenschappelijke) historische literatuur. Het is hier uiteraard niet mogelijk om al die werken op te sommen; in bijlage 1 lijst ik wel enkele gepubliceerde bronnenuitgaven en gepubliceerde namenlijsten op, waarvan de gegevens in de databank werden ingevoerd. Ook een aantal digitale datacollecties werden aangeleverd. Andrea Bardyn verzamelde gegevens over ruim 960 laatmiddeleeuwse Brusselse vrouwen en voegde deze toe aan de databank.¹⁴ Via het Engelse onderzoeksproject *England's Immigrants 1350-1550. Resident Aliens in the Later Middle Ages* konden gegevens worden verkregen over zo'n 40-tal laatmiddeleeuwse Brusselaars die hun geluk in Engeland gingen beproeven.¹⁵ In de databank worden de gegevens verspreid over een reeks velden, waarvan sommige op gestandaardiseerde en gecodeerde wijze zijn ingevuld. In de onderstaande tabel worden die velden systematisch voorgesteld.

Veld	Aard van de gegevens	RA
Persoonnummer	Uniek volgnummer per <i>entry</i> (automatisch toegekend).	
Bronnummer	Code (nummer) van de bron waaruit de informatie is gehaald (relatie met databank 'bronnen'). Indien de informatie afkomstig is uit de historische literatuur, dan wordt volgnummer 1 gebruikt.	X
Brussel?	Wordt aangevinkt indien absoluut zeker is dat deze persoon in Brussel aanwezig of actief was vóór 1600.	
Buiten Brussel?	Wordt aangevinkt indien absoluut zeker is dat deze persoon in de nabije omgeving van Brussel aanwezig of actief was vóór 1600.	
Gegevens	Aanduiding via een lettercode welke informatie is ingevoegd: gegevens over het beroep (B), over de familie (F), over een relatie tot een ruimtelijk element (R) en over de sociale status (SK).	
+	Een kruis wordt geplaatst indien de persoon op het moment van de vermelding reeds overleden is.	
Naam, voornaam	Achternaam (hoofdwoord, zonder losse voorvoegsels), gevolgd door voornaam en eventuele losse voorvoegsels (zoals 'de', 'vanden', enz.) van de persoon. Indien de naam van de persoon meermaals voorkomt in de bron of literatuur en daarbij verschillen optreden, dan wordt de meest voorkomende spelling of de eerste spelling genomen. Indien één van beide namen onbekend is dan wordt een streepje geplaatst.	
Voornaam	Voornaam zoals die in de bron of literatuur wordt vermeld, voorafgegaan door eventuele voorvoegsels (zoals 'de', 'vander', enz.). Indien de voornaam van de persoon meermaals voorkomt en daarbij verschillen optreden, dan worden deze vermeldingen na elkaar opgesomd.	X

¹⁴ Deze gegevens werden verzameld in het kader van haar masteronderzoek naar het goederenbezit en -beheer door laatmiddeleeuwse Brusselse vrouwen: A. BARDYN, *Vermogende vrouwen. Het immobilienbezit van vrouwen in laatmiddeleeuws Brussel (1356-1460)*, Leuven, 2013 (KU Leuven, onuitgegeven masterscriptie).

¹⁵ *England's Immigrants 1330-1550* (www.hrionline.ac.uk, versie 1.0, 22 september 2014).

Naam	Achternaam zoals die in de bron of literatuur wordt vermeld, zonder eventuele voorvoegsels (zoals 'de', 'vander', enz.), maar wel gevolgd door eventuele bijnamen (voluit geschreven, bv. 'geheten Dierickx' of 'dictus Janssens'). Indien de achternaam van de persoon meermaals voorkomt en daarbij verschillen optreden, dan worden deze vermeldingen na elkaar opgesomd.	X
Datuminfo	Extra informatie met betrekking tot de datering, bijvoorbeeld indien de datum onvolledig is, er een <i>terminus ante</i> of <i>post quem</i> wordt gegeven, of de bron betrekking heeft op een langere periode (bv. een rekening die een heel jaar overspant).	
Jaar	Jaartal waarin de persoon is vermeld (in Arabische cijfers). Indien onbekend: 0.	
Maand	Maand waarin de persoon is vermeld (in Arabische cijfers). Indien onbekend: 0.	
Dag	Dag waarop de persoon is vermeld (in Arabische cijfers). Indien onbekend: 0.	
Tekst	Originele tekstpassage uit de bron of literatuur waarin de persoon is vermeld.	
B, T of L	Lettercode die weergeeft of de informatie afkomstig is uit een historische bron (B), uit een uitgave van een bron (T), uit een regist (R) of uit de historische literatuur (L).	
Publicatie/ literatuur	Stereotiepe literatuurreferentie.	
Boeknummer	Code van de literatuurreferentie (relatie met de databank 'literatuur').	
Geslacht	Lettercode die het geslacht van de persoon weergeeft: M of V.	X
Sociale groep	Aanduiding van de sociale groep(en) waartoe de persoon behoort (bijvoorbeeld een broederschap, een religieuze orde, een geslacht, de ridderstand, een ambacht, het poorterschap, een rederijkerskamer, enz.).	
Beroep	Beroep(en), ambt(en) of (openbare) functie(s) van de persoon.	X
Titel(s)	Titels van de persoon (de meest voorkomende zijn: meester, heer (eventueel gevolgd door een locatie), doctor, licentiaat).	X
Geboortedatum	Stereotiepe vermelding in Arabische cijfers (dd/mm/jjjj) van de geboortedatum, indien gekend.	X
Geboorteplaats	Vermelding van de geboorteplaats (dorp, stad, streek of land).	X
Overlijdens- datum	Stereotiepe vermelding in Arabische cijfers (dd/mm/jjjj) van de overlijdensdatum, indien gekend.	X
Overlijdensplaats	Vermelding van de overlijdensplaats (dorp, stad, streek of land).	X

Vader – Moeder – Man – Vrouw – Broer(s) – Zus(sen) – Kinderen – Familieleden	Vermelding van de voor- en achternaam van naaste familieleden.	
Opmerkingen	Aanvullende informatie en opmerkingen over de persoon, zoals preciseringen in verband met de identiteit en personalia, gegevens over familieleden, info over gebeurtenissen en activiteiten, variaties in de schrijfwijze, enz.). Achteraan volgt ook nog een volledige literatuurreferentie indien de informatie uit de historische literatuur werd gehaald.	X

Voor elke *entry* in de databank kan ook een fiche worden opgeroepen, waarop alle informatie over één specifieke persoon is samengebracht. Om het wat concreter en aanschouwelijker te maken, voeg ik hier twee concrete voorbeelden toe. De eerste fiche bevat informatie die uit historische literatuur werd gehaald (vandaar het bronnummer 1 en de ingevulde literatuurreferentie), met name over “Jean d’Enghien, seigneur de Kestergat” (afbeelding 2). Deze persoon wordt vermeld in de ammanslijst die werd samengesteld door Henne & Wauters.¹⁶ Naast de datum waarop hij dit ambt opnam (10 oktober 1430) krijgen we ook informatie over zijn titel (heer van Kestergat) en familie (hij was de vader van Louis d’Enghien).

PERSONEN

Engchien, Jean d'

Persoonnr	11504	Bronnr	1	Gegevens	B SK F	Bxl?	☒	Geslacht	M
						Extra Bxl?			

Voornaam

Naam

Jaar	Maand	Dag
1430	10	10

Tekst

B, T of L

Publikatie/Literatuur

Boeknr

Beroep	Titel(s)	Sociale groep
amman van Brussel	heer van Kestergat	

Geboortedatum	Geboorteplaats	Overlijdensdatum	Overlijdensplaats

Vader	Man	Broer(s)
Moeder	Vrouw	Zus(sen)
Kinderen	Familieleden	
Louis d'Enghien		

Opmerkingen

Amman van Brussel op/ansf 10 oktober 1430.
Literatuurreferentie: Alexandre Henne & Alphonse Wauters, Histoire de la ville de Bruxelles (nouvelle édition du texte original, augmentée de nombreuses reproductions de documents choisis par Mina Martens, archiviste de la ville), Bruxelles, Ed. Culture et Civilisation, 1975, II, p. 410.

De informatie op de fiche van Johannes Rykaerts, het tweede voorbeeld (afbeelding 3), is afkomstig uit een historische bron (zie het bronnummer 2504), namelijk een Brusselse schepen-

¹⁶ A. HENNE & A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles (nouvelle édition du texte original, augmentée de nombreuses reproductions de documents choisis par Mina Martens, archiviste de la ville)*, Brussel, 1975, dl. II, 410.

brief van 23 maart 1415, waarin werd geacteerd dat Theodericus Daniis de vier gasthuizen en de arme gevangenen in de Steenpoort een erfelijke rente schonk die werd geheven op de helft van een hofstede op de Lange steenweg.¹⁷ Johannes Rykaerts wordt erin vermeld als provisor (= voogd, beheerder) van het Sint-Jakobsgasthuis, maar hij vertegenwoordigde bij die transactie ook de andere drie Brusselse gasthuizen (Sint-Kornelis-, Sint-Laureins- en Sint-Juliaansgasthuis) en de arme gevangenen in de Steenpoort.

PERSONEN

Rykaerts, Johannes

Persoonnr. 39690 Bronnr. 2504 Gegevens R. B. Extra Info? Geslacht M

Voornaam: Johannes Naam: Rykaerts Jaar: 1415 Maand: 3 Dag: 23

Tekst: Johannes dict Rykaerts provisor hospitalis Beati Jacobi in Bruxella Datumaflo: _____

B, T of L: B Publicatie/Literatuur: _____ Boeknr: 0

Beroep: provisor van het Sint-Jacobsgasthuis Titel(s): _____ Sociale groep: _____

Geboortedatum: _____ Geboorteplaats: _____ Overlijdensdatum: _____ Overlijdensplaats: _____

Vader: _____ Moeder: _____ Kinderen: _____

Man: _____ Vrouw: _____ Partner(s): _____ Zin(sen): _____

Familieleden: _____

Opmerkingen: Treedt op in naam van de vier gasthuizen van Brussel (Sint-Jacobi-, Sint-Cornelis-, Sint-Laureins- en Sint-Juliaansgasthuis) en van de arme gevangenen in de Steenpoort. Rol:

Beide voorbeelden geven een beeld van het soort informatie en de spreiding over de fiche. Afhankelijk van bron tot bron is die informatie zeer summier tot zeer uitgebreid. De meest uitgebreide informatie komt uiteraard uit historische literatuur waarin velerlei biografische gegevens over bepaalde personen worden bijeengebracht. Niet alle informatie kan echter worden overgezet naar de databank van het Rijksarchief. Het kruisje in de laatste kolom van de bovenstaande tabel geeft aan welke informatie uit de databank kan worden opgenomen. Het betreft hier voornamelijk de basisinformatie, zoals de naam en voornaam van de persoon, zijn of haar beroep en sociale status en gegevens over geboorte en overlijden. In het veld opmerkingen kan bovendien nog een hele reeks extra informatie worden toegevoegd, alsook een volledige literatuurreferentie. Gegevens over de datum van de vermelding en de bron waaruit de informatie afkomstig is, worden in de *Zoeken naar personen*-applicatie in een aparte databank meegegeven. Via het zoekformulier kan op al deze gegevens gezocht en gefilterd worden.

Enkele methodologische kwesties en pragmatische keuzes

De creatie en invulling van een personendatabank is een hele onderneming. Verschillende methodologische problemen komen daarbij om de hoek kijken en diverse keuzes moeten worden gemaakt. Zonder exhaustief te willen zijn, som ik hier een aantal belangrijke kwes-

¹⁷ Archief van het OCMW-Brussel, fonds Sint-Jacobsgasthuis, n° 7, akte n° 24.

ties op, die tegelijkertijd dienst doen als richtlijnen bij de consultatie van de databank én als waarschuwingen voor diegene die zelf zo'n databank wil creëren.

Eén van de belangrijkste keuzes bij de creatie van de databank met laatmiddeleeuwse Brusselaars houdt in dat bewust werd geopteerd om geen unieke persoonsfiches te maken. Dat betekent concreet dat de informatie over specifieke personen over meerdere *entries* (of fiches) zit verspreid. Anders gesteld: het gaat in essentie om een databank van vermeldingen van personen, niet van unieke personen. Wie informatie over een specifieke persoon wil opzoeken, zal dus de in de databank verspreide gegevens moeten bijeenleggen. Daarbij zal men merken dat bepaalde informatie meer dan eens voorkomt: bepaalde bronnen en literatuur verschaffen nu eenmaal dezelfde gegevens over een specifieke persoon. Om het met een concreet voorbeeld te stellen: in diverse documenten wordt Rogier vander Weyden als schilder aangeduid. Dat gegeven vindt men dus meermaals terug in de databank.

Hoewel deze keuze vanuit het standpunt van de gebruiker niet ideaal is, kan ze worden verklaard door een zeer dwingende reden: bij het opstellen van een dermate grote databank kost het ongelofelijk veel tijd om telkens na te gaan of een bepaalde persoon reeds in de databank is geregistreerd of niet. Dat lijkt in theorie een simpele opdracht, maar is het in de praktijk helaas niet. Twee obstakels zorgen daarvoor: ten eerste het bijzonder groot aantal homoniemen en ten tweede de diverse schrijfwijzen van de namen.

Enkele voorbeelden kunnen dit duidelijk maken. Zo is er een Jan van Laken ingeschreven in het ambacht van de zogenoemde *steenbickeleren* in de tweede helft van de veertiende eeuw.¹⁸ In 1392, 1393 en 1394 wordt een Jan van Laken als gezworene van het *steenbickeleren* ambacht vermeld.¹⁹ Ging het hier telkens om dezelfde persoon? Wellicht wel, maar zeker is dat niet. Duverger wees verder op vermeldingen in het cijnsregister van de Sint-Goedelekerk van 1369-1372 waarin een *steenbickeleer* Jan van Laken werd gesitueerd in de Sint-Goriksparochie en een steenhouwer Jan van Laken in Molenbeek.²⁰ Ook hier kan het nog steeds om dezelfde persoon gaan. De riemmaker Jan van Laken die toetrad tot de Sint-Jakobsbroederschap in de periode 1357-1386 is ongetwijfeld iemand anders, net zoals bakker Jan van Laken die omstreeks 1408 lid werd van diezelfde broederschap.²¹ Omstreeks 1400 liepen er dus minstens drie mannen met de naam Jan van Laken rond in Brussel.

Als we de varianten in de schrijfwijze van de naam mee in ogenschouw nemen, dan blijkt dat er nog meer mensen met die naam bestonden. Zo wordt in het cartularium van het Sint-Jakobsgasthuis melding gemaakt van heer *Jans van Laken*, priester en parochiaan van de Sint-Niklaaskerk in Brussel, die kennelijk vóór 22 oktober 1361 was overleden.²² In datzelfde register komt ook wijlen bakker Jans van Laken voor, een vermelding die wellicht uit de tweede helft van de veertiende eeuw stamt. Indien dat klopt, dan kan het hier niet gaan om de hoger vermelde bakker Jan van Laken die pas in 1408 lid werd van de Sint-Jakobsbroederschap. De afwijkende schrijfwijze (met eind-s achteraan de voor naam) valt in beide gevallen trouwens te verklaren als een genitiefvorm.

¹⁸ J. DUVERGER, *De Brusselsche Steenbickeleren, Beeldhouwers, Metselaars, Bouwmeesters enz. der XIVe en XVe eeuw met een aanhangsel over Klaas Sluter en zijn Brusselsche medewerkers te Dijon*, Gent, 1933, 37.

¹⁹ Ibidem, 41.

²⁰ Ibidem, 37.

²¹ C. DICKSTEIN-BERNARD, *Le livre de la confrérie de Saint-Jacques d'Overmolen à Bruxelles (1357-1419)*, Brussel, 2005, 60 & 71.

²² Archief van het OCMW-Brussel, fonds Sint-Jakobsgasthuis, n° 10.

Wat het Latijnse bronnenmateriaal betreft, wordt *Johannis de Laken* vermeld op 20 januari 1364, *Johannis de Laken* op 10 augustus 1321 en *Johanni*, zoon van Gossuinus de Laken, in 1292.²³ Ook in deze gevallen hebben afwijkingen in de schrijfwijze van de naam te maken met het gebruik van naamvallen. Ze heetten allen *Johannes de Laken* of Jan van Laken. Van geen enkele van deze personen is het beroep of de sociale status bekend, zodat het moeilijk is ze in verband te brengen met één van de hoger vermelde personen. We hebben wel gegevens over hun bezittingen, zodat dat via die manier eventueel mogelijk is.

Uit dit relatief eenvoudige voorbeeld blijkt dat de identificatie van personen voor heel wat problemen kan zorgen. Om die identificatie snel en efficiënt te laten verlopen, heeft men nood aan allerlei contextualiserende gegevens: beroep en sociale status, namen van familieleden, woonplaats of bezittingen. In het geval van Jan van Laken zou het nog meevallen, maar wat dan gedaan bij een naam als Jan/Johannes Mennen die met de regelmaat van de klok voorkomt in de veertiende en vijftiende eeuw. Andere namen, zoals bijvoorbeeld Willem van Coudenbergh, kunnen op zoveel verschillende wijzen worden geschreven en vertaald dat het identificatiewerk enorm veel tijd zou kosten. Er werd voor geopteerd om dergelijk opzoekwerk achterwege te laten en de tijd vooral te besteden aan het invoeren van zo veel mogelijk vermeldingen.

De hiervoor geschetste problemen hebben geleid tot nog een aantal andere keuzes. Zo bevat de databank steeds het originele tekstfragment uit de historische bron of literatuur. In de gestandaardiseerde velden wordt de naam opgesplitst in voor- en achternaam, teneinde zoekacties mogelijk te maken, maar verder wordt de schrijfwijze zo weinig mogelijk aangepast.²⁴ Enkel afkortingen zijn weggewerkt en Latijnse voornamen worden in de nominatief gezet.²⁵ Vertalingen worden echter niet doorgevoerd.²⁶ Wie dus op zoek is naar een lid van de familie van Coudenberg, dient bijvoorbeeld te zoeken op 'van Coudenberg', 'van Coudenbergh', 'van Coudenberghen', 'de Coudenberg' en 'de Frigido Monte'; wie een persoon met de voornaam Gielis zoekt, kan beter ook oog hebben voor 'Gillis' en 'Egidius'.

Los van deze pragmatische keuzes is getracht om de gegevens in de databank zo veel mogelijk te standaardiseren. Dat is immers noodzakelijk om zoekoperaties mogelijk te maken. Eén van de gevolgen daarvan is dat er in de databank zeer weinig ruimte is voor onzekerheden. Nochtans blinken de laatmiddeleeuwse bronnen in de regel niet uit in helderheid. Stukken tekst zijn soms onleesbaar, documenten zijn niet dateerbaar, fragmenten zijn weggelaten of vergeten of informatie wordt op nogal omslachtige wijze omschreven. In de gestandaardiseerde velden is echter geen ruimte voor vraagtekens. Indien bepaalde gegevens niet zeker zijn, dan wordt daarover in het veld opmerkingen bericht.

Toch is het in een aantal gevallen niet mogelijk om trefzeker te standaardiseren. Dat geldt bijvoorbeeld voor de beroepen en titels. De terminologie die in de laatmiddeleeuwse bronnen wordt gebruikt, zorgt nogal eens voor onduidelijkheden. Bepaalde personen krijgen afhankelijk van de bron een ander beroep of titel, terwijl voor sommige beroepen en titels dan

²³ Respectievelijk: Archief van het OCMW-Brussel, Fonds Sint-Jacobsgasthuis, n° 10; Archief van het OCMW-Brussel, fonds Hôpitalux, H.266d, akte n° 1; Rijksarchief te Anderlecht, Archief Sint-Goedele, n° 42, akte 101.

²⁴ Wanneer de naam meerdere keren voorkomt in de bron of literatuur wordt de eerste vermelding of de meest voorkomende variant weerhouden.

²⁵ De afkorting *Jo.* wordt bijvoorbeeld omgezet naar *Johannes*; hetzelfde geldt voor *Johannem*, *Johannis* of *Johanni*. Vermelden we voor de volledigheid ook nog dat voornamen beginnend op een *i* zijn gemoderniseerd en dus beginnen met een *j*.

²⁶ De reden hiervoor is net dat er zoveel verschillende schrijfwijzen mogelijk zijn; het is bijzonder moeilijk om een gestandaardiseerde schrijfwijze van een naam voorop te stellen.

weer diverse termen werden gebruikt. Om dit probleem te omzeilen, volgt de informatie in deze velden zo dicht mogelijk de gegevens uit de documenten (al werden beroepen, ambten en titels in de mate van het mogelijke wel gemoderniseerd). Bij onduidelijkheden werd een beroep gedaan op het beroepsnamenboek van Glasbergen.²⁷

Ook de standaardisatie van de datering geeft vaak aanleiding tot problemen. In een ideaal geval kan een vermelding van een persoon worden gekoppeld aan één specifieke datum, bestaande uit een dag, een maand en een jaar. Maar zelfs dan is men nooit 100% zeker dat de vermelde persoon op het vermelde tijdstip wel in Brussel aanwezig was of zelfs nog in leven was. Vele teksten maken immers melding van reeds overleden personen, zoals onder meer geregeld het geval is in documenten met betrekking tot goederenbezit en -transacties.²⁸ Dit is gewoonlijk het gevolg van het slaafs kopiëren van gegevens uit oudere documenten. Eenzelfde fenomeen komen we bijvoorbeeld tegen in jaargetijdenboeken (*obituaría*), lijsten van overleden personen die door een religieuze gemeenschap werden herdacht. Daarom willen we dus ten stelligste benadrukken dat een vermelding van een bepaalde persoon op een bepaalde datum zeker geen hard bewijs is voor zijn of haar aanwezigheid te Brussel op dat specifieke tijdstip.

Een tweede probleem met de data houdt verband met het feit dat diverse documenten niet of slecht gedateerd zijn. Dat is vanzelfsprekend het geval voor alle documenten waarop geen datum staat vermeld. In die gevallen is het soms wel op indirecte wijze mogelijk om een datering, een dateringsvork of *termini ante quem* of *post quem* te reconstrueren. Andere documenten zijn dan weer niet vast te pinnen op één enkel moment. Zo beslaan rekeningen vaak de periode van een heel jaar (al kwamen ook week- en maandrekeningen voor); documenten zoals ledenlijsten en cijsregisters werden opgestart vanaf een bepaald moment, maar vervolgens soms nog zeer lange tijd aangevuld. Ook in die gevallen is het vaak niet eenvoudig om een vermelding van een persoon aan één specifieke datum te koppelen.

Vermelden we tot slot nog dat alle dateringen in de databank zijn omgezet naar de nieuwe stijl. Brussel volgde tot 1563 de Paastijl, wat inhoudt dat het jaar pas op Pasen begon. Alle datumvermeldingen tussen 1 januari en Pasen zijn omgerekend naar de Nieuwjaarsstijl, die vanaf 1563 in gebruik is (en die wij nu nog steeds gebruiken).

Conclusie en toekomstperspectieven

Tot slot van dit artikel wil ik aanduiden wie zoal met de databank *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel* aan de slag kan, welk onderzoekspotentieel deze bezit en welke aanvullingen er in de toekomst nog mogelijk zijn. In elk geval staat vast dat de databank met 32.000 laatmiddeleeuwse Brusselaars een schitterend repertorium vormt voor genealogen, die hierin verre familieleden en naamgenoten kunnen aantreffen of stambomen kunnen vervolledigen. In die zin vormt de databank enerzijds een goede aanvulling op het vele opzoekingswerk dat al is verricht naar de voormalige Brusselse geslachten, en waarvan de resultaten (nog) niet

²⁷ J.B. GLASBERGEN, *Beroepsnamenboek. Beroepsaanduidingen voor 1900 in Nederland en België*, Amsterdam/Antwerpen, 2004.

²⁸ Zie in dit verband B. VANNIEUWENHUYZE, Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw), in: *Stadsgeschiedenis*, IV (2009) 107.

in de databank werden opgenomen.²⁹ Anderzijds vult de databank ook het recente werk aan van een aantal vrijetijdshistorici en genealogen, zoals van onder meer Jan Caluwaerts die de poorterslijsten van Brussel uitgaf of van de vrijwilligers die in het kader van het *DemogenVisu*-project van het Rijksarchief de registers van de burgerlijke stand exciperen en invoegen in de *Zoeken naar Personen*-databank.

Daarnaast is de databank ook van grote waarde voor (academische of niet-academische) historici, letterkundigen, taalkundigen, kunsthistorici, archeologen en bouwhistorici die de middeleeuwse en vroegmoderne geschiedenis van Brussel en omgeving onderzoeken of op zoek zijn naar biografische gegevens over één of meerdere personen die in Brussel aanwezig of actief waren. Hetzelfde geldt uiteraard voor archief-, musea- en erfgoedmedewerkers die belast zijn met de ontsluiting van archiefstukken, de studie van collecties, het uitdenken van tentoonstellingen of het opzetten van erfgoedprojecten.

De databank is echter niet enkel geschikt voor onderzoekwerk toegespitst op één of meer specifieke personen, maar kan ook nieuw onderzoek vooruithelpen. Zo biedt het repertorium een gedegen startbasis voor onderzoek naar de diverse geledingen van de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brusselse maatschappij, zoals bijvoorbeeld naar de samenstelling van ambachtsorganisaties en socio-culturele verenigingen, naar de adellijke aanwezigheid in de stad, naar het rekruteringsveld en de achtergrond van het stadspersoneel of naar sociale mobiliteit, om maar enkele voorbeelden te noemen.³⁰ De databank is tevens een prima vertrekpunt voor een diepgaandere studie van de laatmiddeleeuwse/vroegmoderne arbeidsmarkt en kan op termijn misschien worden ingezet voor een studie van de socio-economische topografie van de stad (al moet daarvoor ook verder onderzoek naar die topografie zelf worden gevoerd). Tot slot wijs ik er nog op dat de databank ook voldoende stof biedt voor taalkundigen die naamgevingsprocessen en de oorsprong van familienamen bestuderen.

Verdere aanvullingen en uitbreidingen van de databank zijn vanzelfsprekend mogelijk en wenselijk. De opgeschoonde *Wie is wie in laatmiddeleeuws Brussel*-databank telt momenteel 32.000 *entries*, maar het is mogelijk dit aantal op relatief korte termijn op te trekken tot boven de 40.000 (het aantal *entries* in het basisbestand). Mits een kleine inspanning kan het totale aantal personen misschien zelfs binnen afzienbare tijd worden opgetrokken tot 50.000. Of het ooit mogelijk zal zijn om de kaap van de 100.000 *entries* te ronden, zal de toekomst moeten uitwijzen. Daarvoor zijn extra tijd, hulp en middelen nodig. Langs deze weg wil ik dan ook een warme oproep doen om gegevens over laatmiddeleeuwse Brusselaars aan te leveren (bij voorkeur in het hoger geschetste format) of hulp aan te bieden bij de exploratie van middeleeuwse bronnen of historische literatuur. In elk geval is er zeker potentieel om op systematische en vrij snelle manier aan de slag te gaan: er bestaan immers nog verscheidene

²⁹ Die opzoekingen werden voornamelijk verricht door leden van de *asbl Association Royale des Descendants des Lignages de Bruxelles*, opgericht in 1961 (<http://www.lignagesdebruxelles.be/>). De vereniging publiceert een trimestrieel tijdschrift, toepasselijk *Les Lignages de Bruxelles* genoemd. In bijlage 2 worden enkele publicaties opgesomd.

³⁰ Afgelopen jaar maakten enkele onderzoekers reeds gebruik van de databank: Andrea Bardyn deed dat in het kader van haar studie naar goederenbezit en -beheer door vrouwen in laatmiddeleeuws Brussel, Remco Sleiderink naar het profiel van de leden van de rederijderskamer de Korenbloem (zie respectievelijk A. BARDYN, *Vermogende vrouwen. Het vastgoedbezit van vrouwen in laatmiddeleeuws Brussel op basis van cijnsregisters (1356-1460)*, in: *Stadsgeschiedenis*, IX (2014), ter perse; R. SLEIDERINK, *De schandaleuze spelen van 1559 en de leden van De Korenbloem. Het socioprofessionele, literaire en religieuze profiel van de Brusselse rederijderskamer*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XCII (2014), ter perse).

historische publicaties met kant en klare namenlijsten van laatmiddeleeuwse Brusselaars, zoals de lijst in bijlage 2 aantoot.

Daarnaast vallen tot slot ook nog enkele uitbreidingsmogelijkheden aan te stippen. Ik vermeld er drie. Uit het voorgaande bleek reeds dat de basisdatabank een aantal gegevensvelden bevat die momenteel niet overzetbaar zijn naar de *Zoeken naar Personen*-applicatie van het Rijksarchief. In de toekomst zal nagegaan worden of dat alsnog mogelijk is (en op welke manier) of dat deze gegevens elders online kunnen worden ontsloten. Hetzelfde geldt voor de kruisverwijzingen, misschien wel het belangrijkste gebrek van de databank. Momenteel is het niet mogelijk om linken te leggen tussen *entries*, tenzij ze uit één zelfde bron komen. Dat zou nochtans bijzonder handig zijn, bijvoorbeeld om personen te identificeren of familieleden met elkaar in verband te brengen. En ten slotte valt het te bekijken of de databank ooit kan worden gekoppeld aan een topografische databank over (laatmiddeleeuws/vroeg-modern) Brussel en omgeving. Momenteel is dat zeker nog toekomstmuziek, maar er valt misschien heil te verwachten van de vectorisering van het negentiende-eeuwse primitieve kadasterplan van Brussel – het zogenoemde plan Bastendorff – door de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest. Zij hebben de ambitie om voor Brussel een digitaal historisch GIS te realiseren, naar analogie met het Parijse *Alpage*-project.³¹ Op termijn zou een regressieve analyse van de Brusselse topografie inclusief koppeling naar instellingen, sociale groepen én personen mogelijk moeten zijn.

Bijlage 1: gepubliceerde bronnenuitgaven en namenlijsten waaruit gegevens over personen werden gedistilleerd en in de databank zijn ingevoerd

C. BERNARD, Le compte mensuel de la ville de Bruxelles d'octobre 1405 et la construction de l'aile droite de l'hôtel de ville, in: *Cahiers bruxellois*, IV (1959), 246-294.

P. BONENFANT, Un dénombrement brabançon inédit du XIVe siècle : gens de ménie et bourgeois forains dans l'ammanie de Bruxelles, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXXV (1959), 295-345.

A.-M. BONENFANT-FEYTMANS, La Corporation des Orfèvres de Bruxelles au moyen âge, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXV (1950), 85-171.

J. CUVELIER, *Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe – XVIe siècles)*, Brussel, 1912.

J. CUVELIER, Le registre aux statuts, ordonnances et admissions du métier des tisserands de laine ou grand métier de Bruxelles (XVe-XVIIIe siècle), in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, LXXXI (1912), 121-146.

J. CUVELIER, De tapijtwevers van Brussel in de XVe eeuw, in: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde*, Gent, 1912, 373-414.

J. CUVELIER, Een onbekende rijmkroniek van het begin der XIVe eeuw, in: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde*, XII (1928), 1039-1053.

J.-Th. de RAADT, Het testament van een aanzienlijken Brusselaar der XIVe eeuw, in: *Dietsche Warande en Wetenschappelijke Nederlander*, IV (1891), 145-153.

J.-Th. de RAADT, Le testament en vers de Jacques Cammaert. Chanoine de l'église Sainte-Gudule, à Bruxelles, au XVIe siècle, suivi d'une note sur Jean-François Cammaert, auteur dramatique au XVIIIe siècle, in: *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, III-IV, (1892), 302-312.

J.-Th. de RAADT, Le mobilier et la bibliothèque d'un riche ecclésiastique du XVe siècle. Inventaire de la maison mortuaire de Walter Leonii (Loenijs) chanoine de Sainte-Gudule, à Bruxelles, in: *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, X (1896), 5-35.

³¹ Voor een introductie, zie H. BLANCHART, Het plan van Bastendorff. Een brug tussen heden en verleden, in: *Erfgoed Brussel*, IX (2013), 124-129. Voor het Alpage-project, zie <http://alpage.huma-num.fr/>.

- P. DE RIDDER, De oorkonden verleend door hertog Jan II van Lotharingen, van Brabant en van Limburg (1294-1312) aan de stad Brussel (1303-1312), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LVII (1974), 289-321.
- J.L.D.G. de St Genois, *Dagboek van Jan de Pottre 1549 - 1620. Naer het oorspronkelyk handschrift in de Koninglyke Bibliotheek te Brussel berustende*, Gent, 1861.
- M.-Th. DELEURERE, Oorkonden betreffende het onroerende bezit te Brussel en omgeving in de XIII^{de}-XV^{de} eeuw, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXXXIV (1968), 1-73.
- G. DES MAREZ, Deux fragments de comptes communaux de Bruxelles du XVe siècle, in: *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, XXII (1908), 229-246.
- C. DICKSTEIN-BERNARD, Actes du tribunal de la gilde drapière de Bruxelles, 1333 - 1435, in: *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*, XXXV (1995), 1-43.
- C. DICKSTEIN-BERNARD, *Le livre de la confrérie de Saint-Jacques d'Overmolen à Bruxelles (1357-1419)*, Brussel, 2005.
- J. DUVERGER, *De Brusselsche Steenbickelers, Beeldhouwers, Metselaars, Bouwmeesters enz. Der XIVe en XVe eeuw met een aanhangsel over Klaas Sluter en zijn Brusselsche medewerkers te Dijon*, Gent, 1933.
- F. FAVRESSE, Documents relatifs aux réformes financières entreprises par Bruxelles de 1334 à 1386, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCV (1931), 111-149.
- F. FAVRESSE, Documents relatifs à l'histoire politique intérieure de Bruxelles de 1477 à 1480, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCVIII (1934), 29-125.
- F. FAVRESSE, Actes intéressant la Ville de Bruxelles 1154 - 2 décembre 1302, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CIII (1938), 354-512.
- F. FAVRESSE, Le premier règlement accordé au métier des tisserands de lin de Bruxelles par l'amman et la « Loi » de la ville, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CX (1945), 51-73.
- F. FAVRESSE, Dix règlements intéressant la draperie bruxelloise (1376-1394). Edition critique, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXI (1946), 143-166.
- F. FAVRESSE, Les premiers statuts connus des métiers bruxellois du duc et de la Ville et note sur ces métiers, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXI (1946), 37-91.
- F. FAVRESSE, Actes inédits du Magistrat et de la Gilde de Bruxelles relatifs à la draperie urbaine, depuis 1343 environ jusqu'à l'apparition de la « nouvelle draperie » vers 1440, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXII (1947), 1-100.
- F. FAVRESSE, Règlements inédits sur la vente des laines et des draps et sur les métiers de la Draperie bruxelloise (1363-1394). Edition critique, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXII (1947), 167-234.
- L. GALESLOOT, Notes extraites des anciens comptes de la ville de Bruxelles, in: *Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire ou Recueil de ses Bulletins*, IV (1867), 475-500.
- Ph. GODDING, Actes relatifs au droit régissant la propriété foncière à Bruxelles au Moyen Age, in: *Bulletin de la Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*, XVII (1951), 87-164.
- Ph. GODDING, Seigneurs fonciers à Bruxelles (ca. 1250 - 1450), in: *Cahiers bruxellois*, IV (1959), 194-223.
- A. GONTHIER, La fortune d'un bourgeois de Bruxelles au XVe siècle. Le livre censier de Jean van Aa, in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, XLVIII (1948-1955), 105-143.
- P. GORISSEN, Les finances de la Ville de Bruxelles au XIVe siècle. A propos de trois fragments de comptes (1371-1372-1382), in: *Cahiers bruxellois*, I (1956), 161-194.

- A. HENNE & A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles (nouvelle édition du texte original, augmentée de nombreuses reproductions de documents choisis par Mina Martens, archiviste de la ville)*, Brussel, 1975.
- E. HUYS, *Duizend jaar Mutualiteit bij de Vlaamse Gilden*, Kortrijk, s.d.
- M. JACQMAIN, *De idyllische Nederlanden. Antwerpen en de Nederlanden in de 16de eeuw. Lodovico Guicciardini*, Antwerpen, 1987.
- M. KOCKEN, *De gekochte poorters van Mechelen (1400-1795)*, Handzame, 1975.
- O. LE MAIRE & J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Van Waeyenbergh, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXXV (1952), 103-114.
- M. LETTS (ed.), *Pero Tafur. Travels and adventures 1435-1439*, Londen, 1926.
- A. LIBOIS, La confrérie de Saint-Eloy de Bruxelles des origines à 1447. II. Les statuts de 1363. III. L'ordonnances de 1447, in: *Annales de la Société belge d'Histoire des Hôpitaux*, VI (1968), 29-77.
- J. LINDEMANS, Oude Brabantsche Geslachten. Rogghe, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXIX (1946), 182-185.
- J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Vereertbrugghen, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXX (1947), 74-87.
- J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Lindemans, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXXIII (1950), 355-396.
- J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Van Marselaer, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XL (1957), 438-446.
- J. LINDEMANS & P. LINDEMANS, Oude West-Brabantsche Geslachten. Goossens, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XV (1932-1933), 270-278.
- J. LINDEMANS & E. VAN DER LINDEN, *Het Cijnsboek van Duyst. Excerpten en aantekeningen*, Leuven/Brussel, 1931.
- L. LINDEMANS, Aanvullingen bij de genealogie Evenepoel, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXII (1989), 447-457.
- L. LINDEMANS, Oude Brabantse geslachten: Van Hemelrijck, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXVIII (1995), 69-88.
- L. LINDEMANS, Oude Brabantse geslachten: Van der Beken (uit Meise en Haren), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXIX (1996), 288-299.
- L. LINDEMANS, Oude Brabantse geslachten: Raspoet (Asse), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXII (1999), 319-326.
- L. LINDEMANS, Oude Brabantse geslachten: van Obberge (uit Beigem), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXIII (2000), 153-163.
- P. LINDEMANS, Uit het archief der Brusselsche ambachten. III. – De Vettewariërs, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXX (1947), 33-40.
- A. LOUANT, *Antoine de Lusy. Le journal d'un bourgeois de Mons. 1505-1536*, Brussel, 1969.
- E. LOUSSE, Les deux Chartes romanes brabançonnes du 12 juillet 1314, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCVI (1932), 1-47.
- M. MARTENS, *Les chartes relatives à Bruxelles et à l'Ammanie (1244 - 1338) conservées aux Archives de la Ville de Bruxelles*, Brussel, s.d.
- M. MARTENS, *Actes relatifs à l'Administration des Revenus domaniaux du Duc de Brabant (1271-1408)*, Brussel, 1943.
- J.-P. PEETERS, Het register van de Brusselse lakengilde uit de jaren 1416-1417 : een getuigenis van de praktijk der geregementeerde draperie in de stad Brussel tijdens de late middeleeuwen, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVIII (1992), 75-152.
- H. PIRENNE, *Note sur un cartulaire de Bruxelles conservé à la Bibliothèque de Berne*, Brussel, 1894.
- K. STALLAERT, *De Bervoete Broers, een Zuid-Nederlandsch kluchtspel uit het midden der XVIe eeuw*, Antwerpen, 1891.

- L. STROOBANT & J. LINDEMANS, Oude Brabantsche Geslachten. Stroobant, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXVI (1943), 177-188.
- B. ter MEEREN & J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Van der Meeren, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXXV (1952), 401-416.
- E. VAN DEN BOSSCHE & J. LINDEMANS, Oude Brabantse Geslachten. Van den Bossche (Vervolg van blz. 160), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XL (1957), 198-215.
- J. VAN DER HAMEYDE, Oude West-Brabantsche Geslachten. Van Ginderachter, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XV (1932-1933), 297-314.
- J. VAN DER HAMEYDE, Oude Brabantsche Geslachten. Van der Hasselt, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XX (1937), 213-221.
- E. VAN DER LINDEN, Bijdrage tot de geschiedenis der Schepen- of Hoofdbank van Ukkel, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XVIII (1935), 193-212.
- D. VAN DER MEULEN, *Liste des personnes et des familles admises aux lignages de Bruxelles depuis le XIVe siècle jusqu'en 1792*, Antwerpen, 1869.
- B. VANNIEUWENHUYZE, "Allen dengenen die in der stad dienste sijn." Een overzicht van de stedelijke openbare ambten en diensten in het laatmiddeleeuwse Brussel 1229-1477, Gent, 2002 (Universiteit Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- J. VERBEEEMEN, Liste d'émigrants venus de Malines (Belgique) achetant la bourgeoisie (1341-1798), in: C.-R. PATERNOSTRE de la MAIRIEU (red.), *Tablettes du Brabant. Généalogie - Histoire - Héradique*, Grandmetz, s.d., dl. V, 259-358.
- M. VERJANS, Obituarium van het Minderbroedersklooster te Brussel (1534-1774), in: *Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, VII (1951), 86-105.
- A. WAUTERS, *Documents concernant le canal de Bruxelles à Willebroek, précédés d'une introduction contenant un résumé de l'histoire du canal*, Brussel, 1882.
- A. WAUTERS, *Les plus anciens échevins de la ville de Bruxelles. Essai d'une liste complète de ces magistrats pour les temps antérieurs à l'année 1339*, Brussel, 1895.
- J.F. WILLEMS, Stadsordonnantie van Brussel van het jaer 1360, in: *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands*, VII (1843), 294-317.
- J.F. WILLEMS, Vervolg der oude stadsregten van Brussel. 1368-1386, in: *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands*, X (1846), 99-117.

Bijlage 2: mogelijkheden voor aanvulling van de databank

- J. ANNE DE MOLINA, E. SPELKENS, F. de CACAMP & J. VAN CAMP-VANDERVELDE, Généalogie des familles inscrites au lignage Sleeus en 1376 d'après le Liber familiarum de Jean-Baptiste Houwaert, in: *Brabantica*, IV (1959), 217-340. **(geslachten)**
- J. ANNE DE MOLINA, R. GOFFIN & F. de CACAMP, Généalogie des familles inscrites au lignage t'Serhuyghs en 1376 d'après le Liber familiarum de Jean-Baptiste Houwaert, in: *Brabantica*, III (1958), 113-194. **(geslachten)**
- P. BONENFANT & G. DESPY, La noblesse en Brabant aux XIIe et XIIIe siècles, in: *Le Moyen Âge*, LXIV (1958), 27-66. **(adel)**
- A.-M. BONENFANT-FEYTMANS, Note sur l'organisation de la secrétairerie de la ville de Bruxelles au XIVe siècle, in: *Le Moyen Age*, LV (1949) 21-39. **(stadssecretariaat)**
- J. CALUWAERTS, *Poorters van Brussel 1350-1795 Bourgeois de Bruxelles. I B 1501-1600*, Leuven, 2010. **(poorters van Brussel)**
- P. CHARRUADAS, *Aux origines de l'aristocratie bruxelloise. Répertoire prosopographique (XIe - XIIIe siècle)*, Brussel, 2012. **(adel)**
- Ph. CREFCOEUR, *Le couvent des Dames Blanches de Bruxelles au XIIIe-XIVe. Contribution à l'étude des pénitentes de sainte Marie-Madeleine, des chanoinesses régulières de Saint-Victor*

de Paris, et de l'appellation «Dames Blanches», Brussel, 1987 (Université Libre de Bruxelles, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(klooster van de witte juffrouwen)**

C. DE BAERE, De Organisatie der oude Kamers van Rhetorica te Brussel (Vervolg van blz. 16), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXXII (1949), 72-83. **(rederijkers)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites au lignage Steenweegs en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales, in: *Brabantica*, VI (1962), 559-686. **(geslachten)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites au lignage Steenweegs en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales (suite), in: *Brabantica*, VII (1964), 686-763. **(geslachten)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites au lignage t' Serroelofs en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales, in: *Brabantica*, VII (1964), 782-824. **(geslachten)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites au lignage t' Serroelofs en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales (suite), in: *Brabantica*, VIII (1966), 824-968. **(geslachten)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites au lignage de Roodenbeke en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales, in: *Brabantica*, IX (1968), 981-1018. **(geslachten)**

F. de CACAMP e.a., Généalogie des familles inscrites aux Lignages de Bruxelles en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et les sources originales. Chapitres complémentaires, in: *Brabantica*, IX (1968), 1019-1068. **(geslachten)**

L. de LABORDE, *Essai d'un catalogue des artistes originaires des Pays-Bas ou employés à la cour des ducs de Bourgogne aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1849. **(hofkunstenaars)**

H. DE RIDDER-SYMOENS, Milieu social, études universitaires et carrière des conseillers au Conseil de Brabant, 1430-1600, in: *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Gent, 1981, 257-302. **(Raad van Brabant)**

F. de RYCKMAN de BETZ & F. de JONGHE d'ARDOYE, *Armorial et biographie des chanceliers et conseillers de Brabant*, Hombeek, 1957. **(kanseliers en Raad van Brabant)**

C. DICKSTEIN-BERNARD, *La gestion financière d'une capitale à ses débuts : Bruxelles, 1334-1467*, Brussel, 1977. **(stedelijke rentmeesters en administratief personeel)**

J. DUVERGER, Brusselsche legwerkers uit de XV [sic] en XVIe eeuw, in: *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, I (1934), 214-239. **(legwerkers)**

J. DUVERGER, *Brussel als kunstcentrum in de XIV^{de} en XV^{de} eeuw*, Antwerpen/Gent, 1935. **(ambachtslieden en kunstenaars)**

J. DUVERGER, Brusselsche patroonschilders uit de XIVe en XVe eeuw, in: *De bloeitijd van de Vlaamse tapijtkunst*, Brussel, 1969. **(schilders)**

M. DYKMANS, *Obituaire du monastère de Groenendaal dans la forêt de Soignes*, Brussel, 1940. **(obituarium van Groenendaal)**

Epitaphier du vieux Bruxelles. Inventaire général des inscriptions funéraires des églises, couvents, chapelles cimetières, hôpitaux ..., depuis le 16e jusqu'à la fin du 18e siècle, s.l., 1997. **(grafstenen)**

Ph. GODDING, La bourgeoisie foraine de Bruxelles du XIVe au XVIe siècles', in: *Cahiers bruxellois*, VII (1962), 1-64. **(buitenpoorters)**

Ph. GODDING, *Le Conseil de Brabant sous le règne de Philippe le Bon (1430-1467)*, Brussel, 1999. **(Raad van Brabant)**

F. GODDING-GANSHOF, Le prieuré de Grand-Bigard depuis sa fondation jusqu'en 1381, in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, XLVIII (1948-1955), 9-70. **(priorij van Groot-Bijgaarden)**

- J. GOYENS, *Beknopte geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster te Brussel*, in: *De Brabander*, IV (1925), 181-186. **(minderbroedersklooster)**
- D. GUILARDIAN, *L'obituaire des grands chanoines du chapitre Sainte-Gudule de Bruxelles (1506). Edition critique accompagnée d'un aperçu des autres sources nécrologiques du chapitre (XIIIe-XVIIIe siècles)*, Brussel, 2002. **(obituarium van het Sint-Goedelekapittel)**
- R. HENNES, *Le béguinage de Bruxelles des origines au milieu du XIVe siècle*, Brussel, 1979 (Université Libre de Bruxelles, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(begijnhof)**
- H. HOETERICKX, *De Sint-Pietersleprozerij in laatmiddeleeuws Brussel. Organisatie en werking tijdens de periode 1447-1500*, Leuven, 2013 (KU Leuven, onuitgegeven masterscriptie). **(Sint-Pietersleprozerij)**
- A. HUYSENTRUYT, Grote namen in verband met de priorijen Vorst en Bijgaarden volgens de necrologia, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXVI (1983), 417-428. **(priorijen van Vorst en Groot-Bijgaarden)**
- E. INDESTEGE, De Broeders van het Gemene Leven te Brussel (1422-1595). Tweede deel, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XLI (1958), 95-123. **(klooster van het broeders van het gemene leven)**
- A. JACOBS, *De Onze-Lieve-Vrouwbroederschap te Brussel (Sint-Goedelekerk) (1362-1579). Laatmiddeleeuwse devotie tussen Hof, kerk en stad*, Leuven, 2011 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie). **(Onze-Lieve-Vrouwbroederschap)**
- M.-J. JUVYNS, Le couvent des Riches Claires à Bruxelles (1343-1585), in: *Franciscana*, XXI (1966), 75-106. **(rijke klarenklooster)**
- Ch. KERREMANS, *Etude sur les circonscriptions judiciaires & administratives du Brabant & les officiers placés à leur tête par les ducs antérieurement à l'avènement de la Maison de Bourgogne (1406)*, Brussel, 1949. **(gerechtsofficieren)**
- R. LAURENT & C. ROELANDT, *Les échevins de Bruxelles (1154-1500). Leurs sceaux (1239-1500)*, Brussel, 2010. **(schepenen)**
- Les chancelliers et conseillers de Brabant, in: C.-R. PATERNOSTRE de la MAIRIEU (red.), *Tablettes du Brabant. Généalogie - Histoire - Héraldique*, Hombeek, 1960, dl. IV, 9-12. **(kanseliers en Raad van Brabant)**
- A. LIBOIS, Les registers du Lignage Serhuyghs : admissions et résolutions. III. - 1696-1794 (suite et fin), in: *Cahiers bruxellois*, III (1958), 8-26. **(geslachten)**
- A. MAES, *Sur les traces des chanoines réguliers de Rouge-Cloître 1368 - 1796*, Brussel, 1983. **(priorij van Roodklooster)**
- M. MARCHAL-VERDOODT & H.-Ch. van PARYS, *Les registres du lignage Steenweeghs. Admissions et résolutions*, Brussel, 1972. **(geslachten)**
- C. MATHIEU, Le Métier des Peintres à Bruxelles aux XIVme et XVme siècle, in: *Bruxelles au XVme siècle*, Brussel, 1953, 219-235. **(schilders)**
- P. MAXIMILIANUS VAN DUN, Het Klooster der Arme Klarissen te Brussel II, in: *Franciscaansch Leven*, XVIII (1935), 187-197. **(arme klarenklooster)**
- D. MERTENS, *L'obituaire de Grand-Bigard. Etude critique et édition*, Brussel, 1982 (Université Libre de Bruxelles, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(obituarium van Groot-Bijgaarden)**
- P.-J. NIEBES, *Les frères cellites ou alexiens en Belgique. Monasticon*, Brussel, 2002. **(cellebroedersklooster)**
- P. OSTYN, *Persoonsnamen uit het St.-Pietershospitaal Brussel (1259-1530)*, Leuven, 1956 (Katholieke Universiteit te Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(Sint-Pietersleprozerij)**
- L. PEENE, *Land- en cijnsboek St-Janshospitaal, Brussel. Excerpten uit cartularium 1307 en uit originelen van 1195 tot 1356. Onomastische Studie*, Leuven, 1949 (Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling) **(Sint-Jansgasthuis)**

- G. POTVLIEGHE, Bijdrage tot een biografisch en organologisch perspectief betreffende de Brusselse orgelmakers vanaf de XVe eeuw tot 1956, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XLVI (1963), 309-327. **(orgelmakers)**
- Prieuré du Rouge-Cloître, à Auderghem, in: *Monasticon Belge. Tome IV. Province de Brabant. Quatrième volume*, Luik, 1970, 1089-1103. **(priorij van Roodklooster)**
- P. RENOZ, *La Chancellerie de Brabant sous Philippe le Bon (1430-1467). Histoire et organisation. Rédaction et Expédition des Actes*, Brussel, 1955. **(kanselarijpersoneel)**
- E. ROOBAERT, Zes Brusselse schilders met de familienaam Schernier alias van Coninxloo en vice-versa van Coninxloo alias Schernier, in: *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, LXX (1999), 227-282. **(schilders)**
- E. ROOBAERT, De parochie van Sint-Jans-Molenbeek en de Brusselse rederijkers, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXIV (2001), 421-449. **(rederijkers)**
- E. ROOBAERT, De zestiende-eeuwse Brusselse boekhandelaars en hun klanten bij de Brusselse clerus, in: A. TOURNEUX (red.), *Liber amicorum Raphaël De Smedt*, Leuven, 2001, 47-70. **(boekhandelaars)**
- E. ROOBAERT, De Brusselse tapijtindustrie rond 1520. Tapijthandelaars, grotere en kleinere weefateliers, legwerkers in loondienst en kartonschilders, in: *Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, LXXI (2002), 3-46. **(tapijthandelaars)**
- E. ROOBAERT, De kunstenaarsfamilie de Mol. Een onderzoek naar de sociale achtergrond van de Brusselse kunstenaars en legwerkers in de 16^e eeuw, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXV (2002), 193-248. **(legwerkers)**
- E. ROOBAERT, Goudsmeden te Brussel in de 16de eeuw en hun opdrachtgevers, in het bijzonder de clerus van de stad, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, LXXXV (2002), 35-101. **(goudsmeden)**
- E. ROOBAERT, Jan de Clerck dit van Antwerpen, licier et marchand de tapisseries: sa participation à la vie publique et au développement de l'industrie de la tapisserie à Bruxelles (1486 à 1539), in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, LXV (2002), 61-104. **(tapijthandelaars)**
- E. ROOBAERT, Jeruzalemvaarders, rederijkers en schilders en de Palmzondagprocessie te Brussel in de 16e eeuw, in: *Volkskunde*, CIII (2002), 4-67. **(rederijkers)**
- E. ROOBAERT, Legpenningen en tekens uit de ateliers van 16de eeuwse Brusselse goudsmeden: Hendrik Bosch, Nicolaes Croysaert, Willem de Pape en Augustijn de Winter, in: *Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde*, CXLIX (2003), 165-204. **(goudsmeden)**
- E. ROOBAERT, Priesters en rederijkers te Brussel in de eerste helft van de zestiende eeuw, in: *Spiegel der Letteren*, XLV (2003), 267-293. **(rederijkers)**
- E. ROOBAERT, *Kunst en kunstambachten in de 16de eeuw te Brussel*, Brussel, 2004. **(ambachtslieden en kunstenaars)**
- E. ROOBAERT, *Goud- en zilversmeden te Brussel in de 16de eeuw. Een archivalisch en prosopografisch onderzoek. Lexicon van de goud- en zilversmeden te Brussel in de 16de eeuw*, Gent, 2008 (Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling). **(goud- en zilversmeden)**
- E. ROOBAERT, Schildersambacht en stadsmagistraat te Brussel in de 16de eeuw, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XCI (2008), 173-224. **(schilders)**
- E. ROOBAERT, De Brusselse rederijkers in de 16de eeuw, hun plaats in het stadsgebeuren en hun beroepsactiviteiten, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XCV (2012), 541-594. **(rederijkers)**
- S. SCHNEEBALG-PERELMAN, Les débuts de la tapisserie bruxelloise au XIVème siècle et son importance durant la première moitié du XVème siècle, in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, LV (1978), 27-51. **(tapijtwevers)**
- C. SLOOTS, Obituarium van het Minderbroedersklooster te Brussel (1534-1774). Biografische aantekeningen. Deel II, in: *Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, XI (1960), 350-366. **(obituarium van het minderbroedersklooster)**

- C. SLOOTS, Obituarium van het Minderbroedersklooster te Brussel (1534-1774). Biografische aantekeningen, in: *Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, XI (1959), 207-232. **(obituarium van het minderbroedersklooster)**
- A. SMOLAR-MEYNART, *La justice ducale du plat pays, des forêts et des chasses en Brabant (XIIIe - XVIe siècle)*. *Sénéchal, maître des bois, gruyer, grand veneur*, Brussel, 1991. **(gerechts-officieren)**
- J.-P. SOSSON, L'artisanat bruxellois du métal: hiérarchie sociale, salaires et puissance économique (1360-1500), in: *Cahiers bruxellois*, VII (1962), 225-258. **(metaalarbeiders)**
- F. SOULIÉ, *Les châtelains de Bruxelles jusqu'à la fin du XIIIe s.*, Brussel, 1970 (Université Libre de Bruxelles, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(adel)**
- E. SPELKENS, Le lignage Sleeus, in: *Tablettes du Brabant*, V (1963), 114-246. **(geslachten)**
- V. TAHON, Le prieuré de Val-Duchesse, in: *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, XXIII (1909), 245-438. **(priorij van Hertoginnedal)**
- M. TASIAUX, L'hospice Terarken à Bruxelles, des origines à 1386, in: *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, LVII (1980), 3-37. **(ter Arkengodshuis)**
- A. TOLLEBEEK, *Een Klooster te Brussel onder de Invloed der Devotio Moderna, Sint Elisabeth van den Berg Sion (1432-1500)*, Leuven, 1956 (Katholieke Universiteit te Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(Sint-Elisabethklooster)**
- A. UYTTEBROUCK, Les origines du Conseil de Brabant : la Chambre du Conseil du duc Jean IV, in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, XXXVI (1958), 1135-1172. **(Raad van Brabant)**
- A.-L. VAN BRUAENE, *Om beters wille. Rederijkerskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*, Amsterdam, 2008. **(rederijkers)**
- E. VAN DER LINDEN, Allerlei over het voormalig Brusselsch Gild van Sint-Michiel, geheeten de Schermers, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXVI (1943), 129-140. **(schutters)**
- D. VAN DERVEEGHDE, Prévôté puis abbaye de Saint-Jacques sur Coudenberg, à Bruxelles, in: *Monasticon Belge. Tome IV. Province de Brabant. Quatrième volume*, Luik, 1970, dl. IV, 963-985. **(Sint-Jacobspriorij en -abdij op de Koudenberg)**
- B. VAN HOFSTRAETEN, De dignitarissen en grote kanunniken van het kapittel van Sint-Goedele en Sint-Michiel te Brussel (1430-1559), in: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis 13*, Hilversum, 2010, 210-260. **(kanunniken van het Sint-Goedelekapittel)**
- H.-C. van PARYS, Notes sur Lignages [sic] de Bruxelles en 1376 (suite), in: *Brabantica*, II (1957), 93-112. **(geslachten)**
- H.-C. van PARYS, *La garde bourgeoise de Bruxelles sous l'ancien régime et ses capitaines*, Brussel, 2001. **(burgerwacht)**
- H.-C. van PARYS, J. ANNE DE MOLINA, E. SPELKENS, F. DE CACAMP & J. VAN CAMP-VANDERVELDE, Généalogie des familles inscrites au lignage Sweerts en 1376 d'après le Liber familiarum et les autres manuscrits de Jean-Baptiste Houwaert, in: *Brabantica*, V (1960), 375-540. **(geslachten)**
- H.-C. van PARYS & F. de CACAMP, Généalogie des familles inscrites au lignage de Coudenberg en 1376 d'après le Liber familiarum de Jean-Baptiste Houwaert, in: *Brabantica*, II (1957), 1-92. **(geslachten)**
- H.-C. van PARYS & F. de CACAMP, *Généalogie des familles inscrites aux Lignages de Bruxelles en 1376 d'après les travaux de J.B. Houwaert et d'après les sources originales*, Brussel, 1971. **(geslachten)**
- S. VAN RUYSEVELT, De Franciskaanse kerken. De stichtingen van de dertiende eeuw (vervolg). VII. Brussel, in: *Franciscana*, XXVI (1971), 29-42. **(minderbroedersklooster)**
- K. VAN WONTERGHEM, Les maîtres de chant au XVIe siècle à la collégiale des Saints-Michel-et-Gudule à Bruxelles, in: *LIIe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique – Cinquième Congrès de l'Association des Cercles Francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique. Herbeumont. Actes II*, Namen, 2000, 608-613. **(zangmeesters van de Sint-Goedelekerk)**

- R. VANDE KERCKHOVE, *Kapelaniewezenen kapelanen van de Sint-Pieterskerk te Anderlecht vanaf de oorsprong tot 1550*, Leuven, 1968 (Katholieke Universiteit te Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(kapelanen van de Sint-Pieterskerk van Anderlecht)**
- E. VANDER LINDEN, De broederschap van de H. vijf wonden Christi, of 't Koordeke van St. Franciscus, te Boetendael (Ukkel), in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XII (1929-1930), 131-138. **(broederschap van de Heilige Vijf Wonden van Christus)**
- J. VANDERVELDE, Liste des échevins de Bruxelles depuis leurs premières mentions jusqu'en 1306, in: *Brabantica*, III (1958), 169-192. **(schepenen)**
- F. VANHEMELRYCK, De beul van Brussel en zijn werk (XIV-XIX eeuw), in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XIX (1964-1965), 181-216. **(beulen)**
- B. VANNIEUWENHUYZE, Twee 14de-eeuwse cautionsrekeningen van Brussel, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLXXVIII (2012), 129-174. **(poorters)**
- J. VANWITTENBERGH, De Brusselse edelsmeden en hun werken tijdens de periode 1566-1610, in: *Tijdschrift voor Brusselse Geschiedenis*, I (1984), 153-182. **(edelsmeden)**
- E. VERCOUTEREN, De wisselaars in Brabant (1430-1506) : een bijdrage tot de economische geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden, Leuven, 1982 (Katholieke Universiteit te Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling). **(wisselaars)**
- A.L.E. VERHEYDEN, *Le Conseil des Troubles. Liste des condamnés (1567-1573)*, Brussel, 1961. **(veroordeelden door de Raad van Beroerten)**
- M. VERJANS, Obituarium van het Minderbroedersklooster te Brussel (1534-1774), in: *Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, VII (1951), 86-105. **(obituarium van het minderbroedersklooster)**